

TÜRÜK

2021, Yıl/Year: 9, Sayı/Issue: 27, ISSN: 2147-8872

TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / *Date of Received*: 25.10.2021

Kabul Tarihi / *Date of Accepted*: 20.12.2021

Sayfa / *Page*: 83-98

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / *Writer*:

Doç. Dr. Ali Osman Abdurrezzak

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Türk
Dili ve Edebiyatı Bölümü

ali-37@hotmail.com

KÜLT VE KÜLTÜR BAĞLAMINDA KADIN VE DOĞA

Öz

İnsanın iletişim kurmak, tahakküm altına almak, uyum içerisinde bir hayat sürmek istediği doğanın öğretilerine karşılık, insanoğlunun doğaya kattıklarının kültür olarak tanımlanabilmesi için doğa ve insan arasındaki ilişkinin ortaya konulması gerekmektedir. Genel olarak kültürlerde kadının erkek egemenliğinde olmasının kökeninde kadın ve doğanın sembolik ilişkisinin yer aldığı söylenebilir. Mitolojik ve sembolik bağlamda zihinlerde yer edinmiş doğa ile kadın zihinlerde bir bütün olarak algılanmıştır. Tabiat kültürlerinin en kadim olanları arasında yer alan ağaç, mağara, toprak gibi kültürler dişil tasavvurlar etrafında şekillenerek, kutsiyet kazanmış olup dünyaya gelişin, doğurganlığın, bereketin, korumacılığın sembolü olarak mitolojilerde yer edinmiştir. Kadının yaratılışı gereği sahip olduğu biyoloji ile doğa unsurları arasında kurulan bu bağ hayret, korku, kuşku gibi hisler ile birlikte saygı ve kült oluşumunu beraberinde getirmiştir. Doğanın doğal devinimi ile insan hayatındaki döngü ve insanın bedenindeki değişimler benzer bir algının ürünü şeklinde hayatın yön haritasını oluşturmuştur.

Gündelik yaşantıların tabiatın döngüsü ile birlikte düzenlenmesi doğaya olan bağlılığı, inancı, kutsiyeti artırmıştır.

Bu çalışmada, kùltten kùltüre kadın ve doğa ilişkisi mitik dönemden günümüze incelenerek eril-dişil olgusunun inanç ve kùlt oluşumuna olan etkileri üzerinde durulacaktır. Kùltür tarihi içerisinde doğaya olan bakış ile kadın algısına yönelik değişiminin nedenleri araştırılarak günümüz toplum yapısında kadın ve doğa özdeşliği çözümlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kùlt, kùltür, doğa, kadın, mit.

WOMEN AND NATURE IN THE CONTEXT OF CULT AND CULTURE

Abstract

In response to the teachings of nature, which people want to communicate, dominate, and lead a life in harmony, the relationship between nature and human needs to be revealed in order to define what human beings add to nature as culture. In general, it can be said that the symbolic relationship of woman and nature is at the root of the fact that women are dominated by men in cultures. In the mythological and symbolic context, nature and women were perceived as a whole in the minds. Cults such as trees, caves and soil, which are among the most ancient of nature cults, have gained sanctity by being shaped around feminine imaginations and have taken their place in mythologies as the symbol of coming into the world, fertility, fertility and protectionism. This bond established between the biology and nature elements that women have by nature brought along feelings such as wonder, fear and doubt, as well as respect and cult formation. The natural movement of nature, the cycle in human life and the changes in the human body have formed the direction map of life in the form of a product of a similar perception. The arrangement of daily lives with the cycle of nature has increased the devotion to nature, belief and sanctity.

In this study, the relationship between women and nature from cult to culture will be examined from the mythical period to the present, and the effects of the masculine-female phenomenon on belief and cult formation will be emphasized. It will be tried to analyze the identity of woman and nature in today's society structure by researching the reasons for the change in the perception of nature and the perception of women in the history of culture.

Key Words: Cult, culture, nature, woman, myth.

Giriş

İnsanın iletişim kurmak, tahakküm altına almak, uyum içerisinde bir hayat sürmek istediği doğanın öğretilerine karşılık, insanoğlunun doğaya kattıklarının kùltür olarak tanımlanabilmesi için doğa ve insan arasındaki ilişkinin ortaya konulması gerekmektedir. Dialektik düşünce yapısının doğa da varlığının anlaşılması ve süregelen zaman içerisinde bu fikrin davranışlara yansiyarak her

dönemde farklı disiplinlere konu olması kültürün temelini oluşturan unsurlardan biridir. Kâinatın içerisinde duygu, düşünce, benlik, kimlik gibi beşeri niteliklere sahip insanoğlunun değişim ve dönüşüm sürecinde yaşamış olduğu doğanın çözümlenmesi ve yorumlanması, bir takım davranışların ve kalıp sözlerin ritüel haline gelmesine kapı aralamıştır. Geçmişten günümüze düşünce, yaşanan sosyal ortam ve coğrafyanın insana sundukları ile şekillenmiştir. Her toplumun refleks ve düşünce yapısı duyumsadığı doğanın yapısına, coğrafi özelliklerine, iklimine ve yaşam koşullarına göre değişmektedir. Birbirine yabancı kültürlerin farklılıklarından ziyade benzerliklerinin varlığı insanın ortak bilinç yapısı ile yakından ilişkilidir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, benzerliklerin çokluğu değil farklılıkların nedenselliğini bulmak olmalıdır.

Türk mitolojisinin yanında Sümer, Babil, Mısır, Yunan... vs mitolojilerinde önceleri kadın egemen bir toplum yapısı ve zihniyetini hâkimken sonraları eril toplum yapısının hükümlerinin varlığını görmekteyiz. Kötü karakterler, insan dışı varlıklar, canavarlar ile savaşılan kahraman tasavvurunun eril üzerinde oluşması, medeniyet dışı olağanüstü varlıklara karşı savaşın erkek tarafından kazanılabileceği ve bu sayede medeniyet geleceği düşüncesini güçlendirmiştir.

Mitolojik ve sembolik bağlamda zihinlerde yer edinmiş doğa ile kadın zihinlerde bir bütün olarak algılanmıştır. Tabiat kültlerinin en kadim olanları arasında yer alan ağaç, mağara, toprak gibi kültürler dışıl tasavvurlar etrafında şekillenerek, kutsiyet kazanmış olup dünyaya gelişin, doğurganlığın, bereketin, korumacılığın sembolü olarak mitolojilerde yer edinmiştir. “Günümüzdeki inanış ve uygulamaların kökenlerine ilişkin açıklamalar unutulmuş” olup halk inanç ve uygulamalarında yerine getirilen davranış ve inanç kalıpları birer kodlama halinde geçmişten günümüze aktarılar gelmiştir (Altın 2019: 1059). Kadının yaratılışı gereği sahip olduğu biyoloji ile doğa unsurları arasında kurulan bu bağın temelinde insanın kendisi dışında yaşayan tabiatın her bir ögesine karşı duyduğu hayret, korku, kuşku gibi hissiyatlar saygıya ve tapınmaya dönüşerek doğa ve doğal olayların sonuçlarının bir nedene bağlandığı düşünce yapısı oluşturmuştur. “Hâkimiyet altına alınan ve erkeğin özel mülkü haline gelen kadın, böylece, dört duvarın arasında ona, mirasını devralacak oğullar doğuracaktı. Erkek bu ereğe varabilmek için ekonominin dışında hukuksal, dinsel, mitolojik ve psikolojik alanda pek çok uğraş verdi” (Erbil 2019: 64). Genel olarak kültürlerde kadının erkek egemenliğinde olmasının kökeninde kadın ve doğanın sembolik ilişkisinin yer aldığı söylenebilir. Biyolojik yapılarından dolayı kadın egemenliği bastırılmaya çalışılmıştır.

“Her kültürün, bilinçli ya da bilinçsiz, bir amacı, bir yönü vardır. Uygarlığın ereği, doğanın sırlarını bularak, doğanın güçleriyle, onun zenginliklerini kullanmak gibi görünüyor. Buna karşılık, her toplumun amacı, doğadan yararlanmada, öteki toplumlardan geri kalmamaktır” (Güvenç 1979: 101). İnsanoğlu değişen zamana göre geliştiği ve geliştirdiği çevrede belli kurallar ve uyum çerçevesinde yaşayabildiği sürece kendi kültürlerine sahip olabilirler. Her toplumun kendine ait kültürel dokusu ve bu yapıyı ayakta tutacak geleneksel ve stratejik yapısı vardır. Kültürlerin birbiri ile etkileşimi, yayılımı, değişimi kendine özgü kültürel yapıları olumlu ve olumsuz yönde etkileyebilir. Özellikle kitle iletişim ve teknolojinin hızla geliştiği günümüz dünyasında şimdiki ve geleceği dünün zihin yapısı ve davranışları ile anlayabilmemiz oldukça zor bir hal aldığı görülmektedir. Her kültürün kendi çizdiği normlar, ahlaki değerler, sosyal çevre, yaşam biçimi, dini inancı mevcuttur. Bu durum kültürel görelilik olarak karşımıza çıkan ve her toplum yapısında aynı dinamiklerin olamayacağı gösteren bir durumdur. Bir kültürün diğerinden bir olaya ya da duruma

karşı farklı etki ve tepki süreci yaşayabileceğini göstermektedir. “Farklı kültürlerde geçerli ve birbirinden köklü farklılıklar gösteren ahlak standartlarının, pratiklerin ve inanç sistemlerinin, dışarıdan bir bakış açısıyla değerlerine ilişkin yargılanamayacakları” düşüncesi kültürlerin kendine ait maddi ve manevi değer yargıları olduğuna dikkat çekmektedir (Edgar-Sedgwick, 2007: 98).

Dolayısıyla genel anlamda kültür her toplumun kendi toplumsal kimliğini, benliğini, özelliğini, duygu ve düşünce yapısını yansıtan bir olgudur. Kültür şemsiyesi altında yer alan farklı kültürler iç dünyalarında kendi mahremiyetlerini gizlerler ve korumacı bir refleks oluştururlar. Doğaya karşı duyulan saygıdan doğanın tahribatına kadarki geçen sürede etkileşme, kültürel deformasyon, mitik düşünce yapısında varlığı kabul edilmiş doğaya karşı oluşturulan kült inanç yapısı zamanla yerini toplum yapılarında değişimle eş zamanlı olarak doğaya hâkimiyet kurmaya yönelmiştir. Ekoloji ve kadın bağlamında değerlendirilebilecek bu olgu eril toplum yapısının eril toplum yapısının zerine kurduğu hâkimiyet ile de açıklanabilir. “Ataerkillik, doğa ve kadın arasında kurduğu özdeşlikle kadın “doğası”na ilişkin eril önyargıların ve kalıplaşmış varsayımların “doğal”, hatta doğa yasası olarak kabul edilmesini sağladı ve bu arada herikisinin de “dizginlenip ehlileştirilmesini meşrulaştırdı” yönündeki görüş kadın ve doğa ilişkisine yönelik bakış açısını ekofeminizm bağlamında değerlendirilebileceğini ortaya koymaktadır (<https://tr.boell.org/tr/2020/02/03/ekolojik-donusumde-feminist-tartismalar> (Erişim: 13.08.2021)).

“Ben tüketimin etik tutarsızlıklarına eklenerek kendi elimle çoğalttığım eşitsizliğin karşısında ezile ezile bitmek üzereyken tanıştım ekofeminizmle” diyen Nur Elçik kadınlara yönelik şiddet, eşitsizlik, yaratılan ve tüketilen imaj olma durumu gibi ezici unsurların oluşumunda kadının da dâhil edilmesi, alışkanlığa dönüşen davranışlar ile kendi doğasının tahakküm altına alınmasına ister istemez göz yuman kadının doğa ile özdeşleştirilmesinin tam olarak anlaşılmasına dikkat çekmektedir. Doğa doğrudan tahrip edilebileceği gibi dolaylı yollardan da tahrip edilebilmektedir (<https://tr.boell.org/tr/2020/02/03/ekolojik-donusumde-feminist-tartismalar> (Erişim: 13.8.2021)).

Ekoloji ve feminizm olgularını bir bütün olarak gören ekofeminizmin özcü ve ırkçı olma potansiyeli konusunda endişesini dile getiren O'Loughlin (1993: 147) kadınların doğaya ve kadına tekil bir sembolik kategori olarak biyolojik bağlılığına aşırı vurgu yapmanın kadınlar arasındaki birçok önemli farkı ve kadınların çeşitli baskılarının doğanın tahakkümü ile ilgili birçok yolu dışarıda bırakabileceğini söylemektedir.

Bu çalışmada, kültten kültüre kadın ve doğa ilişkisi mitik dönemden günümüze incelenerek eril-dişil olgusunun inanç ve kült oluşumuna olan etkileri üzerinde durulacaktır. Kültür tarihi içerisinde doğaya olan bakış ile kadın algısına yönelik değişiminin nedenleri araştırılarak günümüz toplum yapısında kadın ve doğa özdeşliği çözümlenmeye çalışılacaktır. Ekolojik dengenin tahribine yönelik doğrudan ve dolaylı olarak elde edilen çıkarımlar bağlamında kadın ve doğa ilişkisinin sosyolojik, ekonomik ve kültürel açıdan nasıl değişim gösterdiği üzerinde durulacaktır.

Kült ve Kültür Kavramları

Ortak kültürel bellek ve zihin yapısının meydana getirdiği bir takım inanışlar ve uygulama biçimleri insanı kendi dışında kalan canlı ve cansız olana yönelik kutsalı keşfetmeye yöneltmiştir.

“Kültlerin işlevleri ve tasnifi dikkate alındığında, toplum hayatını oldukça önemli oranda kapsadığı görülen kült anlayışı ve kültlerin etrafında oluşan inanışlar, ritüeller, uygulama ve pratikler özünde benzer tarzlarda ortaya çıkmış ve şekillenmişlerdir” (Dilek 2020: 48).

Geertz (1973: 89) kültürün “sembollerde cisimleşen, tarihsel olarak aktarılan bir anlamlar örüntüsü” olduğunu söylerken bir düşünceyi davranışa dönüştüren ve önemli işlevlere sahip olduğuna inanılan temsili olanın geçmişten bugüne aktarılmasındaki saygın ve kutlu bir taşıyıcı olma özelliğine vurgu yapmıştır.

Kökeni Latince olan kültür sözcüğü tarımda gelişimden ikamet etmeye, tapmaktan korumaya kadar birçok anlamı içeren “*colere*” kelimesidir. Latince “*colonus*” olarak ifade edilen ikamet etme anlamına gelen sözcük günümüze kolonyalizm olarak gelmiştir. Modern yaşam biçimi içerisinde kültür düşüncesi “*colere*” önce “*cultus*” olmuş, daha sonra kült (cult) haline dönüşmüş olup kültürel gerçekliklerin kutsal hakikatler olduğu ve korunup, saygı gördüğünü göstermiştir. Epistemolojik olarak bizim dışımızda bir doğa olduğunu gösteren gerçekçi bir düşüncedir. Saf madde olarak tabir edilebilen kültür insan deneyimine göre anlamlı bir şekle sokulur. Kültür ve doğa karşıtlığının bir yapı çözüme maruz bırakılmasından çok kültür kavramının hâlihazırda böyle bir yapı çözümünün fark edilmesi gerekmektedir. Doğanın kültürü ürettiği, kültürün de doğayı değiştirdiği, doğayı dönüştürmek için kullanılan kültürel araçların kendilerinin aslında doğadan türetildiği anlamına gelmektedir (Eagleton 2016: 10-12).

Teknolojiden uzak, küresel ısınmanın yaşanmadığı, doğanın insan için tamamlayıcı olduğu zamanların öğretileri ile günümüz modern zamanın getirmiş olduğu yenilikler, gelişmişlikler zamanın aynı kalmadığına ve insanın hayatını şekillendiren sosyo-psikolojik, ekonomik, dinsel unsurları da kökten değiştirdiğine işaret etmektedir. “Zarar gördüğü doğa olaylarıyla mücadele sürecinde onun sunduğu verimlilikten faydalanmayı öğrenmiş olan insanın, yalnızca kendisini gören ve gözetilen tavrı, ekosistem açısından en büyük yanılgısını oluşturur” (Hazer 2021: 29). Gelişen bireyin doğaya karşı olan tahribatının artması, kentlerin beton yapılarla çevrenmesi, tüketimin mabetleri denilen alışveriş merkezlerinin hızla yayılması, ihtiyaçtan fazla araca sahip olma arzusu ve durağanlığın getirdiği bir takım hastalıklar doğaya karşı açılan bir savaşın perde arkası olarak görülebilir. Huzuru, mutluluğu, sağlığı getiren doğanın insan için ne denli önemli olduğu etrafı taş duvarlarla yapılmış güvenli sitelerin cazibe merkezi haline getirmek için reklam amaçlı kullanıldığı söylenebilir. Dolayısıyla inanç sosyolojisi içerisindeki genel bir kullanım olarak ele alınabilen kült kavramı da kültür kavramı ile bütünleşik olarak yaşatılmaya başlanmış görünmektedir.

Kült için, tüm parçaları gerçek veriler olmasına rağmen, tek bir gerçek olmadığını belirten Buss (1964: 317) kültlerin yalnızca bir tek düşünceyi değil düşünceleri içerdiğinin ve kişinin zihninde ve tutumunda birbirleriyle makul bir bağlantısı olan bir olgular örüntüsü olduğunun altını çizmektedir. Bir inanç sistemi içerisinde somut olgular ve olaylar üzerinden mistik hareketi etkileme düşüncesi kült algısını meydana getirirken zamanla kültürün içerisinde varlığını korumaya devam edebilmektedir. Örnek verilecek olursa; müzelerin bünyesinde barındırdığı tarihe ışık tutan kültürel mirasların somut kültürel birer veri olduğu söylenebilir. “Müze kurumunun kendisi, en azından on sekizinci yüzyıldan itibaren Batı’da moderniteye geçişi endeksleyen kültten kültüre

geçişin göstergesidir” (Flood 2002: 652). Nelson ve diğerlerinin kültürel inanç içerikli olarak odaklandığını belirten Wallis (1974: 300) sosyolojik işlevlere odaklanarak kültür kavramına dair problemin daha sağlıklı çözümleneceğini savunmuştur. Farklı anlamlar yüklenen kültür kavramının geçmişten bugüne farklı alanlarda kullanıldığı, anlam değişimine uğradığı ve irrasyonel kutsalın rasyonelleşmesine diğer bir değişle ezoterik olandan dışrak olana dönüşümü görmek mümkündür. Kültür oluşturan unsurlara karşı olan saygı toplumların sosyalleşmesi ve belli otoritelerin erk sahibi olması ile birlikte kültürü oluşturan bir öge haline dönüşmüştür.

Kültürün anlam ve işlevleri açısından farklı kültürlerdeki varlığından bahseden Dilek (2020: 52) kültürün “dini, mitik, akli-rasyonel, soy bilincini devam ettirme, töre ve geleneklere bağlılığı pekiştirme, ekonomik, atalarla bağ kurma, insan yaşamını anlamlandırma, tabiatla uyum ve etkileşimi gerçekleştirme, sosyolojik, ahlaki, pedagojik, ritüellerle yaşam bulma, sanatsal yaratmalara ilham kaynağı olma” gibi işlevlerinden söz ederken kültür kavramının anlaşılmasının kültüre bağlı sosyo-psikolojik, kültürel, ekonomik, ahlaki, dinsel ve mitik birçok işlev ve sürecin daha kolay çözümlenebileceğini ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda insan ve doğa arasındaki ilişkiye bakıldığı zaman ikisinin bir etkileşim içerisinde olduğu karşılıklı bir yaşam olgusundan bahsedilebilir. Her toplumun üyesi kendi yaşadıkları çevreye ve doğaya kendinden bir şeyler katarak o yaşam alanını şekillendirmektedir. İnsan, doğa ve kültür üçgeni için birbirini tamamlayıcı ve ardıl öğretilere kapı aralayan sonsuz bir döngü olduğu söylenebilir. “Dil, din, teknik, sanat, ekonomi, mitos, bilim ve felsefe kültürün öğeleri ve dışlaşma formları” olduğunu ifade eden Özlem (2010: 158-162) tekil kültürden çoğul kültüre diğer bir değişle kültürlü insandan kültürlü topluma geçiş evresini, kültürün zamanla anlam değişimine ve toplumsal değerlerin taşıyıcı çarkı olarak kullanılmasına kadarki geçen sürede insanın eğitilen, aklını kullanabilen, akılcı ilkeleri göz önünde bulundurarak eyleme geçen, nefesine aklıyla hâkim olabilen bir kişilik sahibi olarak yaşadığı çevrenin şartlarına göre toplumun bir üyesi olma halini açıklamıştır.

Zaman ve uzamda farklı sosyal çevrelere dâhil olan insan bedeninin doğasından söz etmek insanı statik bir olgu olarak görmekten farksızdır. Oysaki insan bulunduğu bağlamın gerektirdiği ve onu hazırladığı biçimde bedensel davranışlarını sergilemektedir. Bir kadının doğumu esnasında çektiği acının ve sonrasında fizyolojik ve psikolojik değişimi üzerine getirilen yorumlar, düşünceler, uygulamalar mitik ve modern zaman ekseninde insan zihnini meşgul etmektedir. Doğum öncesi ve sonrası acının, sıkıntıların ve bunlardan korunmanın çareleri aranmıştır ve böyle de devam etmektedir çünkü acı geçmişten bu yana hayatın her evresinde doğal felaketler, vahşi hayvan saldırıları, yabani bitki zehirlenmeleri, afetler, hastalıklar, savaşlar... vb farklı olumsuzluklar şeklinde zuhur ederek insanoğlunu şekillendirmiştir. Cinsiyet farklılıklarının getirdiği alt-üst statü ve güç durumu bedenden hareketle toplumsal bir işleve yönelerek sosyolojik yapının şekillenmesine neden olmuştur.

Bu karşıtlık aslında birbirini tamamlayan doğanın formülü ve gizemi diyebileceğimiz bir zıtlığı, dişil-eril yapılanmasının sosyal toplum yapısının merkezindeki asıl mesele haline gelmesinin yolunu açmıştır. İnsanı çevre saran doğanın içerisinde farklı zümrelerin içerisinde düşünen, hisseden, üreten, öğrenen insan kendi bedenini doğa, hayvan, tabiat olayları ile özdeşleştirerek bazı

tasavvurlar kurmuş, davranış ve sözlerin efsunlu dünyasında bir tutum geliştirmişlerdir. Kadın, beden olarak doğurganlığı simgelerken aynı zamanda bereketi, kutsallığında sembolü olmuştur. Aslında günümüzde de kadın bu yönü ile düşünülen ve bu düşüncenin devamlılığının sağlanmasına yönelik çabalar sarf edilen bir konumdadır. Farklı bakış açıları ve disiplinlerin çalışmalarına konu olan kadın yeni bir görüngü gibi ortaya konularak incelenmektedir.

Oysaki günümüzde kadın-erkek arasındaki farklılığı ortaya koyan yaklaşımlar bir taraf mıdır yoksa eşitliğin savunucusu konumunda mıdır? Eşit olmak mı yoksa eşit yaşamak mı önemlidir? Feminist yapılanmalar ve teoriler ile kadın savunucusu olunur mu? Teorilerin uygulanabilirliği ne kadar mümkündür? Bütün bu soruların tek bir doğru cevabını bulmak değil, bu sorulara birden çok cevap bulup doğru yaklaşımda bulunmak eşitliği de beraberinde getirecektir. Kültürü meydana getiren insan, varlığının ihtiyaçlarını, gerekçelerini, nedenlerini ortaya koyabilmek için ait olduğu doğadan doğayı kontrol altına alan bir otorite haline gelmiştir.

O halde ilkel dönemden yaşadığımız modern ötesi çağa gelene kadar olgu ve algı olarak kadının değişen sosyal varlığını belirleyen en temel unsur kadın bedeninin yaratılış özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaostan kozmasa dönüşüm söz ile başlamış ve bu söz ile gelen emri yerine getiren kadın bu yaratılış mitinin icracısı olmuştur. “Söz ve yaratılış ilişkisi, sözün kutsal kitaplar aracılığıyla metne dönüşmesiyle sonuçlanmıştır” diyen Goody’ya (2017: 193) göre sözün mit oluşu ile eylemin ritüelleşmesi birbirini tamamlayıcı bir özelliğe sahiptir. Doğanın diyakektiği içerisinde yaratılışın bir parçası olan insan bedeni de zıtlıkların birlikteliği ile zuhur etmiş, gecenin gündüzü, kötünün iyisi, ölümün doğumu gibi bir döngünün çarklarından biri haline gelmiştir. Bu yönü ile doğası gereği kadın da ilahi, büyüsel, kutsal bir takım güçleri olduğuna inanılarak üst sosyal statünün sahibi olmuştur. Erkek ile eşit olmayan, ondan üstün bir niteliğe sahip olan kadın ile eşitsiz bir toplum yapısı da meydana gelmiştir. Görüldüğü üzere bedensel farklılıklardan ziyade sosyal yapı içerisindeki dengesizliğin bozulması toplumdaki gücün elde edilmesi ile asıl fark yaratılmış olur. Dilek (2020: 57) “tabiat başta olmak üzere insanın doğası ve onu çevreleyen hemen her şey mitsel-dinsel alan içinde kült-iye formunda şekillenmiş görülmektedir” derken doğada var olan her unsurun bir sahibi olduğuna vurgu yapmaktadır. Modern çağın hayat standartları içerisinde dahi bu kült anlayış varlığını korumaktadır ki bugün doğanın ve yaşamın kutsallığını ve tabiatın her unsurunun sahip olduğu bir karakterin olduğunu yeniden görmemizi sağlayacak düşünce ve davranışlar yer almaktadır. Ekolojik dengenin bozulması, buna bağlı oluşan kaygılar, alınması gereken önlemler, doğanın tahrip edilişi gibi kötü sonuçlar doğuracağına inanılan hareketler sosyal tepkiler ile yeniden anlamlandırılmaya çalışılmaktadır. Bu bilinç yapısının altında yatan asıl sorun kültürlerin bir döneme ait olup sonrasında önemini ve anlamlarını yitirdiklerine dair düşüncedir.

“Büyük kayın ağaçlarında oturan ve otluk-yeşil alanlarda kasırga şeklinde gezen, insanların ekolojik çevreyi tahrip etmesine çok üzülen ve ağlayan” yer tanrılarında olan Yo Kan’ın Türk mitolojisindeki tasviri ve özelliğine bakıldığında insan hayatında yaşam alanı olan doğanın önemi ve korunması gerekliliğine işaret eden zihin yapısı ortaya çıkmaktadır. İhtiyacın duyulan yegâne unsurların neler olduğu, hayat kaidesi ve idamesinin devamı için dengenin ve düzenin bozulmaması gerekliliği, doğanın kutsallaştırılarak doğa sevgisi ve saygısının bir kural haline dönüşmesini sağlamıştır (Çoruhlu 2002: 38).

Eski teolojik kavramlar, doğmalar, inançlar, kurallar, müesseseler vs. tedrici şekilde anlamını kaybetmiş olsa da hiçbir normal insan, sadece bilinçli, rasyonel faaliyeti ile sınırlandırılmaz. Çünkü modern insan, hayal görmekten, âşık olmaktan, müzik dinlemekten, tiyatroya gitmekten, film seyretmekten, kitap okumaktan geri kalmıyor. Kısaca o, sadece tarihi ve tabîî bir dünyada yaşamıyor aynı zamanda existansiyel (varlıksal), özel, imajiner (sanal) bir dünyada da yaşamaktadır (Eliade 1990: XI).

Kültürlerin bozulması, etkilenmesi, değişimi ile birlikte kült anlayışının da değiştiği, dönüştüğü söylenebilir. “İlksel çift” diye tabir edilen “Gök ve Yer” bütünsel zıtlığının birbirinden ayrı iki yöne doğru oluşundan meydana gelen birleşim, bereket, üreme şeklindeki mitolojik inancın temelinde göğün toprağı yağmurla ıslatarak dölediği düşüncesi yatmaktadır. Kadın, ana, dişil kutsiyetlerin arkaik dönemden buyana kutsiyetindeki azalma kültürel birer sembol oluşu ile de açıklanabilir. Diğer bir değişle dişil kültü etrafında oluşan inanç yapısı anlamını kaybederek sembolik bir duruma dönüşmüştür (Eliade 2003: 244).

Mitik Dönemden Günümüze Eril ve Dişil Olgusu

Tarihi süreç içerisinde iki bütüncül ve aynı zamanda zıtlığın sembollerinden biri olan eril-dişil görüngüsü bir olmayı isteyen bir gayret içerisinde de görülmüştür. Tanrısal gücün elindeki cinsiyetsizlik özelliği iki farklı cinsiyeti bünyesinde barındırabilme özelliği insan tarafından da sembolik olarak yaşatılmaya ve bunun sağladığı büyüsel-dinsel etki ile tabiatı, yaratılışı, evreni daha derinlemesine anlayabilmeye malik olmak istemiştir. Kadın kılığındaki erkeklerin, ya da erkek kılığına girmiş kadınların geçmişten bugüne gelen değişen işlevselliğine rağmen özellikle seyirlik türlerde yerini koruyan Türk kültürü içerisindeki zennelik ve köçeklik gibi geleneklerin kökeninde “insanın belirli dönemlerde ayrılmış ve belirlenmiş durumdan kurtulma ve böylece ilksel bütünlüğe, yaratıştan önceki birliğe yeniden kavuşma gereksinimi” yatmakta olduğu söylenebilir (Eliade 2003: 404-405).

“Bir doğal olayın gözlenmesi yalnızca ampirik ve rasyonel değildir. Bitkilerin yok olup sonra yeniden ortaya çıkması her zaman, din ve büyü alanında kozmosun dönemsel olarak yeniden yaratıldığı bir işarettir”¹ (Eliade 2003: 405-406). Mitik düşünce yapısında doğanın doğal olmadığı aksine bitkilerinin, tabiat olaylarının deviniminin kozmosun döngüsü ile meydana geldiğine olan inancın yer almaktadır. Doğanın doğal süreç içerisinde ölüp-dirilmesine yönelik düşünce kabul edilmez, kutsalın tezahürü anlamına gelen “kratofaniler ya da hierofaniler aracılığıyla "doğa" dinsel-büyüsel bir nesneye dönüştüğü” düşüncesi hâkimdir (Eliade 2003: 405).

Mitlerin, öğretici ve eğitici özelliği ile öncelikle düşünmeyi öğreten ve insanı doğada nasıl hayatta kalabileceği konusunda eğiten gizemli bir özelliği vardır. Mitlerin oluşumunda derin

¹Bir üst bir de alt dünya mevcut olmakla birlikte, bizim yeryüzü dünyamız bunlardan ayrı bir üçüncü âlem olarak değil, öteki ikisinin toplamı olarak düşünülmelidir, zira her ikisini de hem yansıtır, hem de temsil eder. Aslında bu görüşler de yeryüzünde olup bitenlerin gökteki veya öte dünyadaki bir ideal örneğin benzeri veya kopyası olduğunu söyleyen arkaik ideolojinin bir parçasıdır. Dünyanın yaratılışı iki karşıt ilkeyi temsil eden iki tanrı arasındaki anlaşmazlığın sonucudur. Kadınlık veya dişilik ilkesi (kozmogonik açıdan aşağıdaki temsilcileri su ve yılan) ile erkeklik ilkesi (temsilcileri üst âlem, kuş) bu karşıt tanrılar arasındaki çekişme sırasında Evren ağacı (ilkel ve kökensel bütünlük) tahrir edilir. Fakat bu geçicidir; bütün yaratıcı insan etkinliklerinin ilk örneği olan Evren Ağacı yok edilse bile bu, yeniden doğması içindir (Eliade 1999: 317).

manalar yer almaktadır. Hazır bir senaryonun oyuncularını olarak insanoğlunun davranışlarına karşılık doğanın çözümlenmeye çalışılan dili önemli bir yer kaplar. Kozmosun düzeni içerisinde yaşamın öncesi ve sonrasına, tabiatın nasıl var olduğuna, doğa olaylarının nedenlerinin dayandığı temellere dair güven duyulan bir zihnin ürünü olan “mit, bu toplumun aslında kendi sınırları içinde zaten gerçekleştirdiği düzen etrafındaki bütün kozmik düzeni güvenceye alan birleştirici düşüncenin inşa edilmesidir” (Debord 1996: 84).

Bu konuda Johnson mit hakkında eskiden yeniye geçişin yaşandığı dönüm noktalarında ve geleceği tahlil etme işlevine sahip özelliği olduğunu söyleyerek “tarihte yeni bir dönem başladığında, çoğu zaman, o dönemle ilgili bir mit de ortaya çıktığını, mitin, o dönem içinde olacakların bir ön habercisi gibi olduğunu ve çağın psikolojik öğeleriyle uyum sağlayabilmek için (gerekli) bilgece öğütler içerdiğini” ifade etmiştir” (Johnson aktaran Saydam, 1997: 9).

“Beşerin sâirmahlûkat’tan tefriki, doğa’dan ayrışması ve nesne’liktenözne’liğe geçmesine koşut olarak, bilincin, kendisini saran bilinçsiz’den/doğa’dan tomurcuklanması, ona bir karşı kutup oluşturacak ölçüde özgürleşmesi, güçlenmesi ve zenginleşmesinin tarihi, insanlığın tarihiyle çakışır” diyen Saydam (1997: 8) varlığı sorgulayan, düşünmenin elde edilebilecek en büyük güç olduğunun farkına varan kişioğlunun yaşam alanı olan doğanın bir parçası olmaktan doğaya hükmeden bir bireye dönüşmesinin insanlık tarihi için bir milat olduğuna dikkat çekmektedir.

Bir canavara karşı kazanılan zafer mitolojik anlatılarda tekrar edilen bir tema haline gelmiştir. Anaerkil yapının ve zihin sürecinin getirmiş olduğu inanç sistemi içerisindeki tanrıçalar âleminin, patriarkal toplum yapısının doğuşu ile yıkımı mitik anlatılarda ve doğa tasavvurlarında sembolik olarak anlatılmıştır. Saygı duyulmak, özgürlüğü elinde tutmak, söz hakkına sahip olmak gibi durumlar kadının ekonomide sahip olduğu rolü ile ilişkilidir. Dolayısıyla “kadının erkeğe oranla ekonomiye daha fazla katkıda bulunduğu toplumlarda evreni yöneten ilahlar da tanrıçalar” olması kaçınılmaz bir olgudur (Erbil 2015: 37). Bu kutsal ve sosyal statü değişikliği toprağın işlenmesi ile yön değiştirmiş ve kadın egemen bir sosyal yapı hâkim olmuştur. Olağanüstü varlıklar ve tabiat ruhlarının dişil ve eril toplum yapısına göre değişim göstermesi sosyal erk üstünlüğü-ekonomi üstünlüğü ile açıklanabilir. Erkek egemeninin üstün olduğu dönem mitik anlatılara ve inanışlara da yansımaktadır.

Doğa kültürleri etrafındaki inanışlar ve uygulamalardan eril-dişil ayrımını gösteren ve süreç içerisindeki değişime örnek verilecek olursa yer-su kültürlerine bakmak gerekecektir. Eski Oğuzların ve Moğolların suya girmedikleri ve yıkanmadıkları hakkındaki mübalağalı haberlerin su kültürü ile ilgili olduğunu ifade eden İnan (1998: 493) suyun arı, duru, kutlu olmasından dolayı suyun kirlenmesinin hoş karşılanmadığı dönemlerine işaret etmesinin yanında suyun ateş kültürü gibi iyi olan özelliği ataerkil döneme geçiş ile birlikte kötü bir özelliğe ve işleve bürünmesi ile de açıklanabilir. Kutlu sayılan su ve suyun iyisine olan saygı onu kirlenmekten sakınmayı da beraberinde getirmiştir. Ateşin anaerkil dönemde kadın ile özdeşleştirilmesi ve iyi, yapıcı, olumlu etkisi ataerkil dönemle birlikte kötü iyelerin mekânı olma özelliğine dönüşmüştür. Bunun gibi su da kadına yönelik olumsuz tutum ve davranışlardan etkilenerek yeraltına geçiş yerleri, kötü ruhların barınabileceği gibi bir düşünce yapısı ile yeniden şekillenmiştir.

Dahası yer-su kùltlerinin yanında, Eski Anadolu, Hint, Afrika, Yunan, Türk mitolojilerine bakıldığında kadın egemenliğini gösteren hayvanlar ve bu hayvan sembolleri bilgeliği, bereketi, doğurganlığın simgesi iken ataerkil toplum yapısının etkisi ile tanrıların tanrıçalardan üstün hale geldiği dönem başlamış ve bu durum cinsiyet, cinsiyet ile ilişkilendirilen doğa unsurlarına da yansımıştır. Yukarıda bahsedildiği gibi büyük toplumsal değişimler yaşanmasına ve farklı zaman dilimlerine ait sosyolojik yapılara rağmen bilinç yapısının değişim ile cinsiyetçi ayrımcılığında varlığından söz etmek mümkündür. Antik Yunan Mitolojisinden Medusa'nın öldürölme sürecine bakıldığında erkek egemen tavrın, zihinde başlayan ve zamanla toplumsal bir egemenliğe dönüşen seyrini görmek mümkün olacaktır. Günümüzdeki kadın cinayetleri ile Medusa örneğinden hareketle kadının şiddete maruz kalması, şeytanlaştırılması, iffetsiz olarak düşünölmesi, benliğinden yoksun bırakılarak erkek erki ile kurban edilmesinin meşrulaştırılmasına yönelik benzerliklerin saptandığı görölmektedir (Özerol ve Okray 2020: 52).

Dünya mitolojilerinde karşıt güçlerin birbiri ile olan mücadelelerindeki benzerlik dikkat çekicidir. Bu durum ortak bilinçaltının bir yansıması olarak mitlere yansımıştır. Bazı temalarının işlenişindeki farklılıklar toplumların kendine özgü ekonomik, siyasal, sosyal şartların varlığını ispatlamaktadır. Genellikle farklı kùltürlere ait anlatımlarda erkek, dişi, çocuk, olağanüstü varlıklar, kahraman, iyi-kötü dünya âlemi gibi motifler ortak bilinçaltının ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. En önemli belirleyici özellik ise toplum yapısına etki eden ekonomik değişim ile hayatta kalma mücadelesinin meydana getirdiği bilinç yapısıdır. "Bireyin yetersiz yiyecek ve zayıf teknolojiyen doğan ekonomik belirsizliğe karşı verdiği yaşamda kalma mücadelesi, hayatın mutsuz ve kısa olacağı yönünde bir korku yaratır" diyen Paul Radin korkunun insan hayatındaki rolüne dikkat çekerken, korku mitinin oluşması ve öncelikle kadın hâkimiyeti ile gerçekleşen toprağın işlenerek ateşin insan hayatına dâhil olduğu dönemin toplumun sosyal, dini, büyüsel yönetiminin de kadın erkin elinde olduğuna işaret etmektedir (Rosenberg 2003: 26).

Kadına düşman bir sürüngene, yılanı çevrilen Lilith de bir kadındır. Burada, yılanın kişiliğinde kadının kadına olan düşmanlığının sembolik bir ifadesi dile getirilmektedir. Mitoloji, bu öyküde sanırız sosyo-psikolojik bir gerçeğe de gönderme yapmaktadır: Ataerkil toplumun erkeği tarafından seçilen olma durumuna düşürölmüş kadının, hemcinsine karşı beslediği hırçın bir rekabet duygusudur (Erbil 2015: 92).

Göğün tanrısallığına karşı yer eril ve dişil hâkimiyetinin inanç boyutundaki göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Umay tanrıçadan Gök tanrıya geçişi hazırlayan süreç avcı-toplayıcı yapıdan yerleşik hayata geçiş, toprağın işlenmesi ve zirai toplum yapısı ile ilişkilidir. Avcı-toplayıcı bir sosyal yapıdan avcı-çoban tarzı sosyal bir yapıya geçişte ormandan bozkıra geçişin etkisi yer almaktadır. Ağaç, orman, mağara etrafında oluşan inanışlar ve kadın ile ilişkilendirilmesi ile birlikte oluşan mitolojik zihin yapısının tahribine yönelik erkek egemenliğinin dađ kùltü ve bunun ile ilişkili olarak dađ hamisine duyulan saygı, yapılan ritüeller, gök tanrıya sunulan kurbanlar şeklinde zuhur etmiştir. Sosyo-ekonomik yapıdaki değişim tanrı inancında da değişime neden olmuş ve bütün bu koşullar insan hayatında, cinsiyet ayrımcılığında, statü farklılıklarında önemli roller oynamışlardır.

Günümüz Toplum Yapısında Kadın ve Doğa

İnsan hayatını yine kendi elleri ile değiştiren insan, ekonomik ve toplumsal alandaki değişim ile birlikte kültürel değişimlere ve yaşam şekillerinin evrilmesine yol açmıştır. Kültüründe bir araç olarak kullanımına neden olan insan, kendi doğasında zihinsel ve ruhsal bazı dönüşümler meydana getirmiştir. İnsan psikolojinin bu değişim ve dönüşüm sürecinde farklı etkenlere maruz kalması ile kültürü meydana getiren insanoğlu da bağımsız hareket edebilme, ekonomik ve sosyal güç gibi olguların farkına varmıştır. Dolayısıyla “birleştirici güç insan hayatından çıktığında, karşıtlıklar canlı ilişkilerini ve etkileşimlerini yitirdiklerinde ve özerkliklerini kazandıklarında...” kültür, mit toplumunun birliğinden ayrılır” ve tüketimin bir ögesi haline gelir (Debord 1996: 113).

Kültür doğanın hâkimiyetini elinde tutmaya çalışan bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğanın insanoğlu tarafından kutsal sayılması, doğa ruhlarının gazabından kaçınılmaya çalışılması ve bunun için yapılması gereken ritüellerin gerçekleştirilmesi gibi davranış ve düşünceler mitolojik ve sembolik bağlar ile ortaya konulabilir. Kadının erkek egemenliğinde olma süreci de doğaya hâkimiyet ile başlayan sürecin bir neticesidir. Biyolojik açıdan kadın erkeğe göre alt sınıfın bir üyesi konumunda görülmüştür. Yukarıda bahsedildiği gibi anaerkil toplumun hâkim olduğu dönemden eril dönemin erk sahibi olduğu döneme kadarki süreçte doğanın anlaşılma, insan etkileşimleri, keşifler, icatlar, yaşam şeklinin değişimi gibi unsurlar etkili olmuştur.

Doğanın döngüsünün her bir ögesi insan bedeni ile benzer olan bir görüngü meydana getirmiştir. “Yaşlanma, cinsellik, doğurganlık gibi faaliyetler ile ilgili ritüeller ve seromoniler hep doğa ve doğal mekâna hitap” etmekte olup tabiat kültürleri ile insan iç içe görülmüş ve mit yaratımları oluşturulmuştur. Özellikle kadının fizyolojik ve biyolojik yapısı ile toprak, mağara, ağaç gibi doğa unsurları benzer bir algı sonucu ortak kutsiyetlere sahip olmuşlardır. Kadının bedeni ile doğa “yaşanan mekân” olarak görülmekte ve hayatın idamesi için kutlu sayılmıştır (Mumford 2013: 25).

Mekan insanlık tarihi boyunca ilkel dönemden günümüze özel yaşam alanı olma, korunma, barınma gibi somut ve gerçek işlevlerinin yanında metaforik, büyüsel, mitik işlevlere de sahiptir. Mekânların yalnızca mimari yapılar olarak cansız, ruhsuz, statik yapılar değil aksine dinamik ve canlı yapılar olduğu düşünülmelidir. Doğumdan ölüme kadar mekânların hayatta mutlak hâkimiyetleri olduğu görülür. Üretilen, yıkılan, yeniden yapılan mekânlar yalnızca mutlak mekân olarak görülemez. Bunun yanında öte dünya hayatının varlığına dair inancın getirmiş olduğu ölümden sonraki mekân anlayışı ile ortaya çıkan ölümler mekânı ve mezarlık anlayışına binaen Lefebvre (2014: 247) “mutlak mekânın aynı zamanda ve özellikle ölümün de mekânı” olduğunu belirtmiştir. Konar-göçer toplum yapısına uygun olarak kurulan çadırların mekân olarak geçiciliğine karşılık ölümlerin mekânları kalıcılığını koruyan ilk örneklerdir. Yaşamını sürdüren geçimini avlanarak ve toplayıcılık ile idame ettiren toplumlarda yerleşik bir yaşam şekli olmamasından dolayı belli bir kente sahip olmamalarına rağmen “ölülerin kenti vardı. Bir anlamda, ölümlerin kenti her canlılar kentinin öncülü, neredeyse onun özü” olduğu söylemi mutlak olanın yine mutlak yaratılış ve ölüm arasında geçen süre zarfında özüne döneceği bilincini göstermektedir. Diğer bir değişle mitik anlatılardan günümüze yaşam şekillerinin değişimi ile birlikte toprağa bağlı bir hayat süren insanoğlunun ekip biçtiği toprağın kadın olgusu ile özdeşleştirilmesinin yanında örten, içine hapseden, koruyan işlevleri ile kutsal yer/toprak ana motifinin zihinlerdeki imgelemi yaşamaktadır

(Mumford 2013: 18). İnsan bilinci bulunduğu zamana ve mekâna göre şekillenebilen bir yapıya sahiptir. Doğayı algılayış ve geliştirilen bilinç karşısında tutum ve davranışlarının da değiştiği kişiöğlü oluşan tabiat bilincine de kendi istekleri doğrultusunda yön verebilmektedir.

Bilinç için “zihnin, düşünmenin, duygunun, duyumun, algının, iradenin, arzulamanın, anıların farkında olunmasını sağlayan yeti” olduğunu ifade eden Büyük (2013: 136) iç ve dış dünyamızın algılanması için her türlü dönüşüme karşı değişebilen bir işleve sahip olduğunu göstermektedir. İnsan sadece bireysel bilinç ile değil sosyalleşen yapısı itibariyle toplum bilinci ile de yoğrulmaktadır. Dolayısıyla iletişim kurduğu toplumsal yapının gereğine göre “toplumsallık ve karşılıklı etkileşim temelinde insanın duyguları, iradesi, karakteri, heyecanı, zihni ve sezgilerinin vs. farkında olmak” şeklinde bir bilinç tanımı da yapılabilir (Özlem 1999: 172).

Evvla bilinç toprağa yeni dikilen bir fidan olarak algılanmalı ve zamanla yeşillenen, çiçek açan bir olgunluğa geldiği bilinmelidir. O halde etkilenen, yönlendirilen, durağan bir yapıdan etkileyen, yönlendiren, dinamik bir yapıya dönüşen insanın öncelikle bilinç yapısının da değişime uğraması gerekmekte olduğunu söyleyebiliriz. Mitolojinin bilincinin mit olduğunu ifade eden Sayılov (2019: 233) düşünen varlığın kendisi ve kendi dışındaki çevre ile ilgili zihni işlevlerin dönemsel olarak farklılaştığı ve bağlı olduğu zamana göre değiştiğine vurgu yaparak bilincin insan yaşantısı ile dönüşüme uğradığını ifade etmektedir. Mitlerin anlatıldığı diğer sözlü ve yazılı halk kültürü unsurlarından hareketle insan zihin yapısının da değiştiği görmek mümkündür. Diğer bir değişle mitolojik zamandan günümüze gelindiğinde halk edebiyatı türleri farklılaşan bilinç yapısının taşıyıcıları rolünü üstlenmektedirler. “Kültürel kahramanın etkinliğini taşıma yolu ile gerçekleştirilen mitolojik metinler tarihi bilinç düzleminde destanlar için zemin oluşturur, çeşitli ezoterik mitleri, masalları şekillendirir. Dolayısıyla, mitolojik bilinçten tarihi bilince geçişin şekli renkli, içeriği geniştir” (Rzasoy 2013: 186).

Bu bağlamda yaratılış mitlerinden semavi dinlerdeki yaratılış anlatılarına, mitolojik tanrı/tanrıçalardan, geçmişten günümüze halk inançlarındaki ruhların değişen işlevlerine varıncaya kadar bilinçaltında yatan inanç ve düşünüş sisteminin kutsal kitap ve anlatılara nasıl ve neden zuhur ettiği değişen zamanla birlikte cinsiyet egemenliğinin de yön değiştirerek dikotomik karşıtıklara yol açtığı görülmektedir.

Tüketim kitlelerinin oluşturulduğu farklı kitle iletişim araçları da kadın, moda, imaj, güzellik, statü, kimlik gibi unsurları sıklıkla işleyen reklamlar aracılığıyla dolaylı yollardan doğanın tahribi gerçekleşmektedir. Doğa-kadın arasında kurulan olumlu ilişkinin aksine, doğaya ait unsurların yok edilişi ve birer endüstri malzemesi haline gelmesine neden olan şirketlerin reklam yüzleri olarak özellikle kadınların kullanılması da paradoks yaratmaktadır. Yangın, sel, sönmeyen lavlar, nesli tükenen hayvanların avlanması, kimyasal atıklar, sokaklara bırakılan evcil hayvanlar, evcilleştirilmeye çalışılan hayvanlar... vb doğal afetler ve insan eliyle gerçekleşen tahribatlar muhtaç olduğumuz doğanın katledilmesine neden olmakta ve insana kattıkları ile insanın doğaya kattıkları neticesinde kazanılan saf öğretiler birer birer unutulmaktadır. Kadının doğa ile özdeşliği ilkel düşüncenin alegorik sistemde yaratılışı anlamlandırmaya çalıştığı zamanın getirdiği kutsal bir davranış ve tasavvur şekli iken günümüzde özellikle kozmetik, giyim sektörünün birer kuklası haline dönüşmüştür. Kadına dayatılan kozmetik kullanımı ve modanın takip edilmesine dair yapılan

reklamlar, söylemler, programlar hızlı tüketimin yanında hayvanlardan elde edilen yağlar, kürklerle aslında hayvanların insan eliyle yine insani ihtiyaçlar için yok edilmesi gerçeğini gözler önüne sermektedir. Bunun yanında kimyasal atıklar, parfümler, tek kullanımlık malzemeler... vb de doğaya zarar vermektedir. Bilginin hızla yayıldığı, paylaşıldığı, dinamik bir yaşamın gerekli olduğunu öngördüğü teknoloji çağının dışında kalmadan, insanın doğası gereği doğa ile iç içe olma ve bunu sürdürülebilir hale getirebilmek için dikkat edilmesi gereken topyekûn hareket edilecek sosyal bir hareketin gerekli olduğu unutulmamalıdır. Bununla ilgili Merchant şöyle der:

“Ortak olan ilişki içerisinde insan ve insan olmayan topluluklar dinamik bir ilişki içindedir. Her birinin diğeri üzerinde gücü vardır. Doğa güçlü ve kontrol edilemez bir kuvvet olarak insan yaşamını yok etme, insanoğluluyla ya da o olmadan evrimine deva etme ve gelişme potansiyeline sahiptir. İnsan olmayan doğayı ve kendilerini bilim ve teknoloji ile yok etme potansiyeline sahip olan insanlar, en temel ihtiyaçlarını karşılarken doğa varlıklarının var olmayı sürdürme özgürlüklerine izin vermelidir. Dinamik ilişki temelinde oluşan yeryüzüne itinalı davranma etiği insanlar tarafından oluşturulur ama doğanın seslerini dinleyerek, duyarak ve onlara karşılık vererek bu etik uygulanabilir” (Merchant 1996: XIX).

Günümüzde de kadın haklarının savunulması ve feminist hareketler doğanın korunması ile ilişkilendirilmektedir. Eşitsizliğin bedensel olmaktan çok siyasi ve toplumsal bağlamda kadının hak sahibi olma yolundaki çabaları ile toprağı işleyen, koruyan, doğuran, besleyen büyüten kadın algısı yerini yönetimin bir parçası olma yönünde bir değişime bırakmıştır. Tabiata bağlılığın yaşandığı dönemler doğal olan mekân ve insan olgusuna da dikkati çekmektedir. Gündelik yaşantıların tabiatın döngüsü ile birlikte düzenlenmesi doğaya olan bağlılığı, inancı, kutsiyeti artırmıştır. Doğanın doğal devinimi ile insan hayatındaki döngü ve insanın bedenindeki değişimler benzer bir algının ürünü şeklinde hayatın yön haritasını oluşturmuştur. Diğer bir deyişle, insan doğa ile özdeşleşmiştir.

Görüldüğü gibi temelde mitolojik zamanın bilincinin var olduğu ve sosyo-ekonomik yapıdaki değişim ile bilincinde yenilendiği anlaşılmaktadır. Sanayi kirliliği, ozon tabakasındaki sürekli bizi tehdit eden kloro-florokarbon deliği döneminde-şamanlık bizi, doğaya karşı değil, doğayla birlikte çalışmak için dinsel inanışlarımızı uyum içine sokmayı özendirir diyen Drury (1996: 171) gündelik hayatımızda yer alan temel unsurları uyarlayarak modern bir şaman gibi davranış sergileyebileceğimizi ve şamanın gerçekleştirdiği büyüsel merkezli ritüellerin yerine doğanın lehine yapmış olduğumuz olumlu değişimleri davranışa dönüştürülebileceğine işaret etmektedir. Ayrıca, doğa ve insan arasındaki düzenin bozulması dengesizliğe neden olacak ve bize sunulan tabiatın şifasından mahrum bir geleceğin miras bırakılacağı söylenebilir.

Sonuç

Doğanın bir parçası olarak yaşayan insanoğlunun doğaya karşı sorumluluğu, doğa olayları üzerinde tahakküm kurma isteği, doğanın her daim vermek istediği bir mesajı olduğu düşüncesi kendi benliğinin içtimai toplum yapısında bütüncül bir davranış kalıbına bürünmesini sağlamıştır. Kişi yaşadığı toplumun olduğu kadar doğanın da bir parçası olduğu fikri ile doğaya saygı duymuş,

doğayı anlamlandırma çabası ile kutlu saydığı olaylar, canlı-cansız nesnelere etrafında kültler meydana getirmiştir. Gündelik davranışlarının belli zaman ve mekânlarda bir olay ya da olgu etrafında kutlu bir hal alması ritüelleri meydana getirirken arkaik kültür içerisinde bu durum dinsel-büyüsel bir şuur ile gerçekleştirilir ve gündelik yaşam içerisinde insanın varlığı ve doğa ile olan iletişimi kutsal bir davranış sayılmaktadır.

Kadın ve doğa ilişkisi mitik zamandan günümüze değerlendirilerek erkek-kadın zıtlığının inanç ve kült oluşumu üzerindeki etkilerinin olduğu görülmektedir. Doğa ve kadın algısının bütünlüğünün altında yatan zihin yapısı incelendiğinde geçmişten günümüze yaşanan değişim açıkça görülmektedir. Kadın egemen toplum yapısının doğa ile olan iletişimi ve özdeşliğinin sözlü kültürden inanç uygulamalarına kadar kültür içerisinde toplumsal yapıda yaşanan değişimler ile birlikte el değiştirdiği dikkati çekmektedir. Ekolojik denge, feminist bakış açısı, günümüzde söylem ile davranışın farklılığı ve kadın merkezli medyatik hareketler, güzellik ve moda temelli reklamlarda kadının kullanımı ve doğanın tahribi paradoksunun eko-feminizm açısından değerlendirilmesi yapılmıştır. İlkel zihnin modern sürece varıncaya kadarki dönüşümünde doğanın algılanışındaki farklılık, insan cinsiyetinin statü açısından farklılaşması ve ekonomik gücün, doğa unsurlarının endüstrileşerek insanın doğaya mahrum ve mahkûm oluşunun trajik süreci yaşandığı görülmektedir. Tam anlamıyla ekolojik bir yaşama geçilemeyecek olsa bile cinsiyet ayrımı gözetmeksizin, mitik dünya düşüncesi ile bilim dünyasında hayatın idame ettirilemeyeceği gerçeğiyle en azından birlikte hareket edilerek, doğa, çevre sorunlarına çözüm getirmek ve sosyal sorumluluk olarak ekolojik denge için milli bir strateji geliştirmenin gerekli olduğu düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Altın, Y. Kübra (2019). Kült ve Kültür Arasında: Yeni Bir Kült Tanımlamasına Doğru. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*. 12 (28). 1052-1068.
- Buss, Martin J. (1964). "The Meaning of "Cult" and the Interpretation of the Old Testament". *Journal of the American Academy of Religion*, 4, 317-325.
- Büyük, Celal (2013). "Düalizm, Bilinç ve Tanrı". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 39,133-158.
- Çoruhlu, Yaşar. (2002). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Debord, Guy (1996). *Gösteri Toplumu* (Çev. Ayşen Ekmekçi-Okşan Taşkent). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Dilek, İbrahim (2020). Kült Kavramı ve Söz Kültü. *Bilig*. Sayı 95. Ss.47-77.
- Drury, Nevill (1996). *Şamanizm-Şamanlığın Öğeleri*. İstanbul. Okyanus Yayıncılık.
- Eagleton, Terry (2016). *Kültür Yorumları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Edgar, Andrew-Sedgwick, Peter (2007). *Kültürel Kuramda Anahtar Kelimeler*, (Çev.) Mesut Kardeşhan. İstanbul: Açılım Kitap,.

- Eliade, Mircea (1990). *Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu* (Çev. Mehmet Aydın). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Eliade, Mircea (1999). *Şamanizm* (Çev. İsmet Birkan). Ankara: İmge Kitabevi.
- Eliade, Mircea (2003). *Dinler Tarihine Giriş*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Erbil, Pervin (2015). *Kıbele'den Pandora'ya Kadının Tarihsel Yenilgisi*. (4.bs)Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Erbil, Pervin (2019). Doğa ve Kadın: Ekolojik Dönüşümde Feminist Tartışmalar, *Kadının, Doğanın ve Erkeğin Düzeni* (Der. Emet Değirmenci), 55-68.
- Flood, Finbarr B. (2002). "Between Cult and Culture: Bamiyan, Islamic Iconoclasm, and the Museum". *The Art Bulletin*, 84, 641-659.
- Geertz, Clifford (1973). *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books, Inc.
- Goody, Jack (2017). *Mit, Ritüel ve Söz*. İstanbul: Küre Yay
- Güvenç, Bozkurt (1979). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hazer, Gülsemin (2021). Doğa Şiirinden Eko-Şiire: Şiirde Ekolojik İçerik Ve Salâh Birsell'in Bir Şiiri Üzerine Çözümleme. *Türük*. 9 (26). 27-46.
- İnan, Abdülkadir (1998). *Makaleler ve İncelemeler I*. Ankara: TTK Yayınları.
- Johnson, R. A. (1992). *Erkek Psikolojisini Arılamak*, İstanbul: Gül Yayınları.
- Lefebvre, Henri (2014). *Mekânın Üretimi*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Merchant, Caroline. (1996). *Earthcare: Women and the Environment*. New York, London: Routledge.
- Mumford, Lewis (2013). *Tarih Boyunca Kent: Kökenleri Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği*(Çev. G. Koca ve T. Tosun). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- O'Loughlin, Ellen (1993). *Ecofeminism Women, Animals, Nature, Questioning Sour Grapes, Ecofeminism and the United Farm Workers Grape Boycott* (Ed. Greta Gaard). Philadelphia: Temple University Press.
- Özerol, Zeynep Ve Okray, Zihniye. (2020). "Yunan Mitolojisinde Medusa'nın Gorgon Dönüştürülmesi ve Öldürülmesinin Töre Mitinin Foucault'a Söylem Analizi", *CyprusTurkishJournal of Psychiatry&Psychology*, Vol.2 Issue.1, 48-53.
- Özlem, Doğan (1999). *Siyaset Bilim ve Tarih Bilinci*, İstanbul: İnkılap Kitabevi,
- Rosenberg, Donna (2003). *Dünya Mitolojisi* (Çev. K.Akten, E.Cengiz, A.U.Cüce, K.Emiroğlu, T.Kenanoğlu, T.Kocayigit, E.Kuzhan, B.Odabaşı). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Rzasoy S. (2013). “Şüurun İnkişaf Merhaleleri: Mitoloji ve Tarihi Bilinç, Azerbaycan Şifahi Halk Edebiyatına Dair Tetkikler”, XLI kitap, Bakü, “*İlm ve Tahsil*”, s. 168-201.

Saydam, M. Bilgin (1997). *Deli Dumrul’un Bilinci*. İstanbul: Metis Yayınları.

Sayılov G. (2019). “Folklor Ve İslam Problemine Arkaik-Mitoloji Düşünce Konteksinde Bakış”. *IJAR*. 4(7), 230-236.

<https://tr.boell.org/tr/2020/02/03/ekolojik-donusumde-feminist-tartismalar/> Elçik, Nur. Doğa ve Kadın: Ekolojik dönüşümde Feminist tartışmalar. Kentli Kadının Ekofeminizm. (Der. Emet Değirmenci). Ss.21-28. (Erişim: 13.8.2021).

[https://tr.boell.org/tr/2020/02/03/ekolojik-donusumde-feminist-tartismalar /](https://tr.boell.org/tr/2020/02/03/ekolojik-donusumde-feminist-tartismalar/) Berktaş, Fatmagül.

Doğa ve Kadın: Ekolojik dönüşümde Feminist tartışmalar. Kadınlar Doğaya Sahip Çıkıyor (Der. Emet Değirmenci). Ss.17-20. (Erişim: 13.8.2021).